

Aksaray
Sultan
Hanı'nın
avlusundaki
köşk mescid

iki pâyeye ile desteklenen sivri kemerli beşik tonozlarla örtülmüştür. Mekânın ortasında mukarnaslı tromplarla geçilen bir aydınlık kubbesi mevcuttur. Dıştan yüksek sekizgen kasnaklı bir külâhla örtülmüş, ancak zamanla bu külâh yıkılmıştır. Doğudaki neflerden beşi mazgal tipi pencereyle aydınlatılmıştır. Hayvanların bağlanması amacıyla yapılan bu bölümde insanların da kalabilmesini sağlayan yüksek seler mevcuttur. Hanın ihtiyacını karşılayan su kurnşundan yapılmış künklerle Bağluca köyünden getirilmiştir. Çeşmelerin yanı sıra avlulu bölümde karşılıklı beşer, hol kısmında dörder sıra su oluğu yerleştirilmiştir. Sultan Hanı, askerî ve ticarî önemi haiz kervanyolu üzerinde yüzyıllar boyu hizmet veren bir vakıf eseri oluşu yanında köşk mescidli müstahkem mimarisi ve Zengî sanatı üslûbuyla renklendirilmiş süslemeleriyle Anadolu Selçuklu kervansaraylarının en gösterişli örneğidir. Kısmen onarılan hanın süslemeleri de göz önünde tutularak yeniden elden geçirilmesi gerekir.

BİBLİYOGRAFYA :

K. Erdmann, *Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts: Katalog-Text*, Berlin 1961, s. 83-90; Suut Kemal Yetkin, *İslâm Mimarisi*, Ankara 1965, s. 131-132; Semra Ögel, *Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı*, Ankara 1966, s. 16-21; İsmet İtler, *Tarihî Türk Hanları*, Ankara 1969, s. 24-26; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1973, II, 150-155; Konyalı, *Niğde Aksaray Tarihi*, I, 1110-1138; Osman Turan, "Selçuklu Kervansarayları", *TTK Belleten*, X/39 (1946), s. 475-479; Gaffar Totaysalgır, "Konya ve Sultan Hanı", *Konya*, sy. 120-121, Konya 1948, s. 34-36; Ali Saim Ülgen, "Aksaray Sultan Hanı", *TTOK Belleteri*, sy. 145 (1954), s. 10-13; Zeki Oral, "Aksaray'ın Tarihi, Önemi ve Vakıfları", *VD*, V (1962), s. 235-240; M. Kemal Özergin, "Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları", *TD*, sy. 20 (1965), s. 162; Yılmaz Önge, "Anadolu Türk Mimarisinde Köşk-Mescit Geleneği", *Önasya*, V/52, Ankara 1969, s. 8-10; a.mlf., "Resimli Belgelerin Eski Eser Restorasyonundaki Önemi", a.e., VI/66 (1971), s. 66.

ABDÜSSELAM ULUÇAM

SULTAN HANI

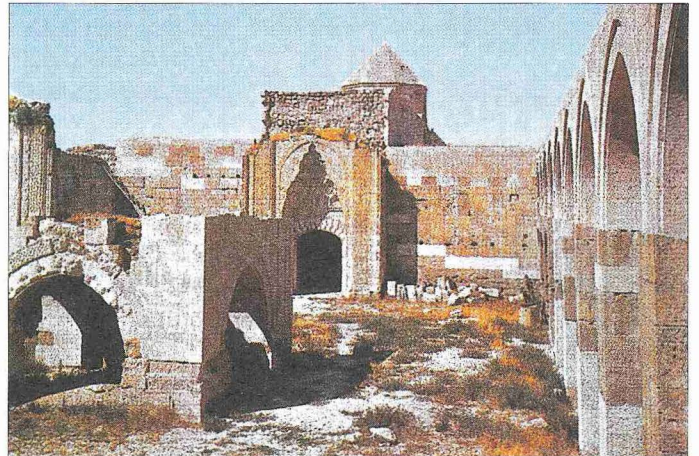
Kayseri'de
XIII. yüzyılın ilk yarısında
inşa edilen kervansaray.

Kayseri-Sivas yolunda Kayseri'den 50 km. uzaklıkta Tuzhisar yakınında Palas belde-sindedir. Kervansaray, 630-634 (1233-1237) yıllarında Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad tarafından yaptırılmıştır. Bazı yayınlarda Tuzhisarı Sultan Hanı adıyla da geçer. Güney-kuzey doğrultulu kervansaray, sultan hanı plan şemasında 32 x 45 m. ölçülerinde dikdörtgen planlı kapalı bölüm (ahır kısmı) ve 46 x 53 m. ölçülerindeki dikdörtgen planlı açık avlulu bölümlerden oluşmaktadır. Kuzey cephesinde yer alan taçkapının tamamına yakını restore edilmiştir. Dilimli iki pâyenin arasına alınmış kapı geometrik ve bitkisel süsleme bordürleriyle çevrelenmiştir. Az miktarda kalan süslemeden anlaşıldığı kadarıyla meandırlı bir geçme dizisinden sonra on iki ve sekiz kollu yıldız sisteminden oluşan geniş geometrik bordür bulunmaktadır. Meandırlı dizinin ardından içe doğru kademe yapan bordüre üç kollu yıldız dizisi, pahlı bölümde ise geometrik geçme dizisi yerleştirilmiştir. Bundan sonra benzer düzende iki bordür daha görülmektedir. Kapı çevresini de muhtemelen bir palmet dizisi çevrelemektedir. Restore edilmiş olan mukarnaslı kavsara dokuz sıradan oluşmaktadır. İki yanda zar başlıklı ve üzerleri desenli sütunçeler yer almıştır. Kapının iki renkli taştan örülmüş basık kernerli yanlarda mukarnaslı konsollar üzerindedir. Taçkapının her iki yanında mukarnaslı nişler yer almakta, kapı eyvanının üzerini yıldız tonoz örtmektedir.

Kervansarayın açık avlusunda ön cephede kapıları avluya açılan iki dikdörtgen

oda ve hamamın külhan kısmı bulunmaktadır. Mekânların üzeri sivri kemerli tonozla örtülmüştür. Avlunun batı cephesinde kare planlı ve üç tanesi kubbeli, biri sivri kemerli tonoz örtülü olmak üzere dört birimden oluşan hamam yer almaktadır. Hamamın güneyinde üçer birimden meydana gelen sivri kemerli tonoz örtülü ve dikdörtgen planlı odalar vardır. Bu mekânların dışa açılan mazgal pencereleri, revaklı avluya açılan kapıları mevcuttur. Avlunun doğu cephesinde ise on iki adet ayağa oturan yedi sivri kemerli açıklıklı ve iki neften oluşan develik kısmı bulunmaktadır. Bu bölümün üzeri doğu-batı yönünde sivri kemerli tonozla örtülmüştür. Avlu ön cephede kapının iki yanında dilimli pâyeler, ön köşelerde yıldız formulu pâyeler, yan cephelerde ve avlunun arka köşelerinde çokgen formulu payandalarla desteklenmiştir. Kervansarayın avlusunun iç ve dış cephelerinde çatı seviyesine yakın aslan başlı çörtelenler dikkat çekmektedir.

Avlunun ortasında dört kemerli alt yapıyla köşk mescid yer almıştır. Dıştan 8 x 8 m., içten yaklaşık 5,30 x 5,30 m. ölçülerinde kare planlı mescid mekânı dört ayak üstüne dört kemerli açıklıktan oluşan alt yapı üzerine yerleştirilmiştir. Mescidin köşelerinde her birinin üzeri farklı geometrik desenlerle işlenmiş sütunçeler bulunmaktadır. Alt yapıyı oluşturan kemerlerden doğu ve güney yöndekilerin üzerinde pul desenleriyle işlenmiş kıvrımlı gövdeleri, çekik gözleri ve sivri dişleriyle tasvir edilmiş karşılıklı birer ejder yer almaktadır. Dış geometrik ve bitkisel bordürlerle çevrelenmiş yapının doğu ve batı yönlerinde geometrik bordürlerle çevrili birer pencere ile kuzey yönünde kapı bulunmaktadır. Kuzey cephesinde geometrik ve bitkisel süslemeli üç rozet mevcuttur. Güney cephesindeki mihrap iç içe iki nişten mey-

Kayseri-Sivas
yolu üzerindeki
Sultan Hanı

Kayseri
Sultan
Hanı'nın
köşk
mescidî

dana gelmiş olup mukarnas kavsaralı ve geometrik bordürlü, rûmî geçmeli süslemeli bir düzene sahiptir. Mescidin iç mekânında kuzey cephesindeki bir kapı duvar içindeki merdivenlerle çatıya ulaşmaktadır. Üst örtüsü oldukça harap durumdaki bir çapraz tonozdur. Köşk mescidin ibadet mekânına kuzey yönündeki kemerin iki yanına yerleştirilmiş, altları mukarnaslı çift çıkışlı basamaklarla ulaşmaktadır.

Kapalı bölümün taçkapısı günümüze sağlam biçimde ulaşmıştır. Kapıyı iki meandir dizisi içine yerleştirilen on bir kollu yıldız sistemleri ve onları birbirine bağlayan kırık hatlı geçmelerden oluşan geometrik süsleme bordürü çevrelemektedir. Yıldız frizinden sonra kapıyı çevreleyen sivri kemer geometrik geçmeyle işlenmiş, tekrar yıldız frizi ve geometrik geçmeli bordürden sonra dokuz sıradan oluşan mukarnas kavsara yer almıştır. Kavsaranın köşelikleri, köşeli hatlarla kesişen şeritlerin meydana getirdiği geometrik kompozisyonla doldurulmuştur. Mukarnas kavsara dokuz sıradan oluşmaktadır. İki yanda zar başlıklı ve düğümlü silmelerden meydana gelen sütunçeler bulunmaktadır. Kapı açıklığı basık kemerlidir. Taçkapının her iki yanında mukarnaslı nişler mevcuttur. Nişlerin ve kemerin üzerinde geometrik geçmeli bir bordür yer almaktadır. Kapalı bölüm kare kesitli yirmi dört ayakla beş nefe ayrılmıştır. Giriş kapısı aksında olan orta nef daha yüksek ve geniş tutulmuştur. Bu nefin ortasında, kenarında kitâbeli bordür bulunan içten pandantifli kubbe, dıştan konik külâhla örtülü aydınlık feneri vardır. Yan neflerin kemer aralarında yaklaşık 0,70 m. yükseklikte sekiler bulunmaktadır. Kapalı bölümün üst örtüsü doğu-batı yönlü tonozlardır. Bu bölümün duvarları da dışarıdan silindir ve çokgen formlu payandalarla desteklenmektedir. Bu payandalar arasında mazgal pencere yer almaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

A. Gabriel, *Monuments turcs d'Anatolie*, Paris 1931, I, 93-100; *Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı*, Ankara 1987, s. 32-33; Oğuz Güleç, *Kayseri Civarındaki Anadolu Selçuklu Kervansarayları Taş Tezyinatı* (mezuniyet tezi, 1973), İÜ Ed. Fak. Sanat Tarihi, s. 9-10; Ömür Bakırcı, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mimarları*, Ankara 1976, s. 156-157, 283 (şekil 29), rs. 71-74; K. Erdmann – H. Erdmann, *Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts: Baubeschreibung-Die Ornamente*, Berlin 1976, s. 54, 94-95, 142-147, tafel 76-95; K. Erdmann, a.e.: *Katalog-Abbildungen*, Berlin 1961, abbildungen 142-160, tafel XII; a.m.f., a.e.: *Katalog-Text*, Berlin 1961, s. 90-97; G. Schneider, *Geometrische Bauornamente der Seldschuken in Kleinasien*, Wiesbaden 1980, şekil: 48*, 14/110, 115, 145, 148-150, 156, 220*, 314*; a.m.f., *Pflanzliche Bauornamente der Seldschuken in Kleinasien*, Wiesbaden 1989, şekil: 5/254, 12/452; a.m.f., *Türk Mimarısından Çizimler*, İstanbul 2000, s. 189; Yıldırım Özbek, "Tuzhisar Sultan Hanı", *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları* (ed. Hakkı Acun), Ankara 2007, s. 175-193; Jerphanion, "Le Soutan Khan près de Palas", *Mélanges d'archéologie anatolienne*, XIII, Beyrouth 1928, s. 92-102; Mahmut Akok, "Kayseri'de Tuzhisar Hanı, Köşk Medrese ve Alaca Mescid Diye Tanınan 3 Selçuklu Mimari Eserin Rölevesi", *Türk Arkeoloji Dergisi*, XVII/2, Ankara 1969, s. 5-41; Gönül Öney, "Anadolu Selçuk Sanatında Ejder Figürleri", *TTK Belleten*, XXXIII/130 (1969), s. 171-192; Yılmaz Önge, "Anadolu Türk Mimarısında Köşk-Mescid Geleneği", *Önasya*, V/52, Ankara 1969, s. 8-10; Şebnem Akalın, "Anadolu Selçuklu Kervansaraylarındaki Köşk-Mescitler", *STAD*, I/1 (1987), s. 3-7.

AYŞE DENKNALBANT

SULTAN HASAN KÜLLİYESİ

XIV. yüzyılda

Memlük Sultanı Hasan

b. Muhammed b. Kalavun tarafından
Kahire'de yaptırılan külliye.

Cami-medrese ve türbeden oluşmaktadır. Mehmed Ali Meydanı'nda Kal'atülcabel'in Bâbülbazb adlı kapısının karşısında yer alan yapının inşasına 757 (1356) yılında başlanmış ve 762'de (1361) yapımı ana hatlarıyla tamamlanmışsa da sultanın aynı yıl öldürülmesi yüzünden yarım kalan çalışmalar Sâdeddin Beşîr el-Câmedâr tarafından 764 (1363) yılına kadar sürdürülmüştür. Yapının önemli kısmı Sultan Hasan hayattayken tamamlandığı için 760'ta (1359) bir vakfiye düzenlenip açılışı yapılmıştır (vakfiyenin özeti için bk. Ali Paşa Mübârek, IV, 175-180).

Âbidevi ölçülerde inşa edilmiş olan yapı kale gibi teşkilâtlandırılmış mimari hususiyetleri sebebiyle değişik ayaklanmalar ve çatışmalarda aktif rol oynamıştır. Sara-

yn bulunduğu kaleyle yakınlığının da bu hususta rolü olmuştur. Dört minareli olarak planlanan külliyenin kapısı üzerinde bulunan minarelerinden biri inşaatın tamamlanması esnasında yıkılmış ve esas projeden vazgeçilmesine sebep olmuştur. Kalan iki minareden biri de 1070'te (1660) yıkılmış, fakat yerine daha sonra İbrâhim Paşa tarafından başka bir minare inşa ettirilmiştir (1082/1671). Ayaklanmalar ve çatışmalarla önemli ölçüde harap olan binanın türbe kısmını örten ahşap kubbe de 1071 (1661) yılında çökmüştür. Mevcut kubbe daha sonraki Osmanlı devri tâdilâtı sırasından kalmadır. Bu hasarın ardından uzunca bir süre cemaate kapalı kalan yapı önemli bir imardan sonra XVIII. yüzyılda hizmete açılmıştır.

Bir medrese olduğu kadar cuma namazlarına ayrılmış bir cami hizmeti de ifa edecek şekilde teşkilâtlandırılmıştır. Ana hatlarıyla dört eyvanlı bir cami planı gösteren bina özellikle devâsâ ölçüleriyle dikkat çeken bir eser olup tek bina bloğunu kaplamaktadır. Dıştan 150 x 68 m. ölçülerindeki bina tam bir dikdörtgen olmayıp inşaatın yapıldığı mahallin vaziyetine göre çarpık durumdadır. Binanın ana kısmıyla bir dirsek teşkil eden giriş kısmı yuvarıya doğru uzayan yüksek cümle kapısıyla dikkat çekmektedir. 145 m. enindeki kuzey duvarında yer alan ve 20 m. eniyle

Sultan Hasan Camii'nin içinden bir görünüş

